

Anetta Kępczyńska-Walczak

Technologie informacyjne wspierające zarządzanie dziedzictwem w Polsce na przykładzie działalności KOBiDZ (NID)

Wprowadzenie

Rewitalizacja obszarów zurbanizowanych związana jest z działaniami w historycznej tkance zespołów miejskich, niejednokrotnie o wysokich walorach kulturowych. O ich tożsamości decyduje szereg ściśle powiązanych składowych, począwszy od rozplanowania, poprzez zróżnicowaną typologicznie zabudowę, aż po elementy wyposażenia i małą architekturę. W procesie rewitalizacji łatwo jest zachwiać równowagę, będącą wynikiem wielowiekowych nawarstwień. Dążenie do kompromisu pomiędzy niezbędnymi ze społecznego punktu widzenia zmianami, a ochroną konserwatorską w konsekwencji implikuje konieczność efektywnego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego.

Niniejszy rozdział jest przyczynkiem do dyskusji nad sprawnością i skutecznością zarządzania dziedzictwem kulturowym w Polsce oraz rolą, jaką mogą w nim odegrać współczesne technologie informacyjne. Oparty jest na doświadczeniach autorki, która w latach 2008-2010 pełniła funkcję pełnomocnika Dyrektora Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa) do spraw wdrażania Ogólnopolskiej Bazy Danych o Zabytkach. Ponadto w 2009 roku była współautorką dokumentu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Strategia digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020”.

Informatyzacja danych o zabytkach w Polsce

Pierwsze próby związane z informatyzacją danych o zabytkach w Polsce sięgają 1974 roku, kiedy ówczesny Ośrodek Dokumentacji Zabytków (ODZ) nawiązał współpracę z Wojewódzkim Ośrodkiem Informatyki w Warszawie. W efekcie powstał komputerowy System Ewidencji Zabytków Ruchomych (SEZAR). Trzy lata później Ośrodek zerwał współpracę z twórcami systemu SEZAR i zawarł umowę na kontynuację komputeryzacji z Zakładem Elektronicznej Techniki Obliczeniowej (ZETO) oraz Stołecznym Ośrodkiem Elektronicznej Techniki Obliczeniowej (SOETO), w którym od 1978 roku zaczęto systematycznie wprowadzać zawartość kart ewidencyjnych. Wprowadzanie danych było koordynowane przez ówczesny Dział Zabytków Ruchomych ODZ. Do 1980 roku wprowadzono ok. 2/3 ówczesnych zbiorów, czyli około 105000 kart. Ze względu na ograniczone możliwości sprzętowe, do 2000 roku dane do bazy ewidencji zabytków ruchomych były wprowadzane przez zewnętrzną firmę SOETO. Do 1991 roku pracownicy Działu nie mieli praktycznie żadnej kontroli nad wprowadzanymi danymi. Wgląd do bazy uzyskali dopiero z chwilą zakupu do Działu pierwszego komputera i opracowania programu CD ISIS, z którego korzystano do momentu konwersji danych na platformę Multiarch w 2006 roku¹.

W tym samym czasie, gdy powstawały zręby systemu informatycznego dla zabytków ruchomych, rozważano także komputeryzację utworzonej w 1978 roku centralnej ewidencji stanowisk archeologicznych – Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Jednak dopiero dziesięć lat później podjęto próbę stworzenia koncepcji systemu informacji naukowej w archeologii, łączącego wszystkie instytucje badawcze oraz muzealne. W 1990 roku zakończono prace nad SYSTEMEM AZP, pierwszym ogólnopolskim programem do prowadzenia ewidencji archeologicznej. W kolejnych latach powstało kilka programów usprawniających prace studialne oraz stworzona została stosunkowo prosta baza danych o stanowiskach i zabytkach archeologicznych². Na przełomie XX i XXI wieku zaczęto także interesować się możliwościami, jakie stwarzał rozwój systemów informacji geoprzestrzennej³.

Niezależnie od prac realizowanych przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w zakresie informatyzacji zasobów archeologicznych, działania takie były podejmowane także w Ośrodku Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (OODA), który w ramach realizacji zadań statutowych przejął gromadzenie i opracowywanie decyzji Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków od Departamentu Ochrony Zabytków w Ministerstwie. W latach 2002-2008 w sposób systematyczny prowadzono ewidencję pozwoleń na badania archeologiczne. W OODA rozpoczęto także tworzenie internetowej bazy danych o rozpoznanych stanowiskach archeologicznych e-archeo. Prace nad nią były później kontynuowane przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ). Warto zwrócić uwagę, iż większość wyżej wymienionych zasobów dotyczących dziedzictwa archeologicznego jest udostępniana tylko na miejscu. Wyjątek stanowi baza danych o rozpoznanych stanowi-

¹ Bolesław Bielawski, „Dział Zabytków Sztuki i Rzemiosła Artystycznego”, *Ochrona Zabytków. Ośrodek Dokumentacji Zabytków – 40 lat* (numer specjalny), tom LV, nr 1, 2002, ss. 33-41; opracowanie własne.

² Baza danych rejestru zabytków archeologicznych w programie Access – rozpoczęta przez ODZ na mocy Rozporządzenia MKiDN z dn. 6 września 2000 r.; prowadzona do 2002 r., następnie działanie wznowione przez Pracownię Archeologii Ratowniczej KOBiDZ w 2008 r. – na dzień 31.12.2008 r. 7396 rekordów (na 7518 stanowisk wpisanych wówczas do rejestru).

³ Sławomir Żółkowski, „Dział Archeologii”, *Ochrona Zabytków. Ośrodek Dokumentacji Zabytków – 40 lat* (numer specjalny), tom LV, nr 1, 2002, ss. 42-53, opracowanie własne.

skach archeologicznych e-archeo. Z bazy można korzystać przez Internet po zarejestrowaniu się i uzyskaniu jednego z czterech poziomów dostępu.

Informatyzację zasobów związanych z zabytkami architektury i budownictwa rozpoczęto znacznie później niż w przypadku zabytków ruchomych i archeologicznych – nastąpiło to dopiero około 1992 roku. W ówczesnym Dziale Architektury i Urbanistyki Ośrodka Dokumentacji Zabytków powstały wtedy bazy rejestru zabytków, kart ewidencyjnych architektury i budownictwa, dokumentacji KOBiDZ, dokumentacji Państwowej Służby Ochrony Zabytków (PSOZ). Założono je w celu zapanowania nad danymi, zawartymi w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków, oraz dla potrzeb statystycznych (podział na rodzaje obiektów). Baza opracowana została w programie Dbase III+ dla każdego województwa. Bazy kart ewidencyjnych cmentarzy oraz ewidencji zieleni zaprojektowane i zrealizowane zostały po połączeniu Ośrodka Dokumentacji Zabytków z Ośrodkiem Ochrony Zabytkowego Krajobrazu (OOZK w 2002 roku. Rok później podjęto budowę Krajowego Systemu Komputerowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce, co wynikało z Rozporządzenia MKiDN w sprawie prowadzenia rejestru zabytków i centralnej ewidencji dóbr kultury (Dz.U. nr 86 z 2000 roku) i stało się jednym z zadań statutowych KOBiDZ. Opracowany w latach 2004-2006 system powstał poprzez konwersję wcześniejszych baz danych na jednolitą platformę programową – Multiarch (projekt został zrealizowany przez firmę zewnętrzną). W późniejszym okresie prowadzono bieżącą aktualizację istniejących danych oraz wpisywanie nowych danych do baz ewidencyjnych, a także pracowano nad tworzeniem systemu słowników.

Reasumując, działania Ośrodka Dokumentacji Zabytków związane z informatyzacją zasobów o dziedzictwie kulturowym były prowadzone niesystematycznie i w sposób nieskoordynowany. W 2003 roku Dominik Mączyński i Katarzyna Gołębniak zidentyfikowali aż dziewięć różnych baz danych funkcjonujących w ODZ⁴. Najczęściej były to tematyczne bazy tekstowe, zawierające podstawowe, hasłowe informacje o obiektach, dostępne jedynie dla pracowników. Mimo, iż kwestia kompleksowej informatyzacji służb ochrony zabytków była w tym czasie przedmiotem narad i dyskusji z udziałem przedstawicieli ministerstwa, to jednak żadna propozycja nie wyszła poza fazę wstępnych rozważań teoretycznych. Wyjątek na tym tle stanowi opracowanie aplikacji komputerowej do sporządzania gminnych ewidencji zabytków. Została ona wykonana na zlecenie KOBiDZ i udostępniona bezpłatnie wojewódzkim konserwatorom zabytków oraz jednostkom samorządu terytorialnego. Program umożliwiał sporządzanie zgodnych z obowiązującym formatem kart ewidencyjnych dla zabytków nieruchomości.

Niezależnie od opisanych wyżej prac, realizowanych przez instytucje ogólnopolskie – ODZ, OODA i OOZK, podejmowane były także działania o charakterze regionalnym i lokalnym, głównie przez Regionalne Ośrodki Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego (później Regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków, a obecnie Oddziały Terenowe Narodowego Instytutu Dziedzictwa) oraz Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Na podstawie badania ankietowego, przeprowadzonego przez autorkę w 2008 roku, udało się ustalić, iż w dziewięciu ośrodkach (ROBiDZ) były prowadzone bazy danych o bardzo zróżnicowanej zawartości, stopniu rozbudowania i zaawansowania. Ich charakter był zazwyczaj zgodny ze specyfiką regionu oraz zainteresowaniami badawczymi pracowników. W kilku przypadkach ośrodki dysponowały bazami

⁴ Dominik Mączyński, Katarzyna Gołębniak, „System informacji przestrzennej w ochronie i zarządzaniu dziedzictwem kulturowym”, *Człowiek i Środowisko*, tom 27, nr 1, 2003, ss. 187-200.

gminnej ewidencji zabytków oraz bazami zasobów przejętych po Pracowniach Konserwacji Zabytków (PKZ). Natomiast w przypadku wojewódzkich konserwatorów zabytków w trzynastu urzędach prowadzono bazy rejestru zabytków, w jedenastu bazy białych kart i tylko w siedmiu bazy adresowe. W żadnym z województw nie było jednorodnego, spójnego systemu, obejmującego wszystkie typy zabytków. Na podstawie wyników ankiet wyraźnie zarysowała się potrzeba zintegrowania działań digitalizacyjnych i stworzenia jednolitego systemu informacji o zabytkach dla ochrony dziedzictwa kulturowego oraz sprawnego nim zarządzania.

Zintegrowany system informacji o zabytkach

Mimo funkcjonowania opisanych powyżej baz danych, system dokumentacji zabytków w Polsce w codziennej praktyce wciąż jest oparty na zbiorze papierowych kart obiektów. Weryfikacja i uaktualnianie takiego zbioru są z konieczności opóźnione. Ponadto w wielu przypadkach dane są niekompletne i nie zawierają informacji niezbędnych do skutecznej ochrony, podejmowania decyzji o zakresie konserwacji, a w konsekwencji także o adaptacji zabytkowych budynków. Nieskuteczny przepływ informacji, brak dostępnego, zintegrowanego i wiarygodnego źródła wiedzy o zabytkach, w sposób oczywisty uniemożliwiają sprawną ochronę zabytków w skali krajowej.

Wstępna koncepcja Zintegrowanego Systemu Informacji o Zabytkach (ZSIoZ)⁵ zakładała rozwiązanie dostępne przez przeglądarkę internetową, z trzema głównymi poziomami logowania – podstawowym, rozszerzonym (m.in. specjaliści, badacze, naukowcy) i pełnym (Ministerstwo, KOBiDZ, służby konserwatorskie), z możliwością różnorodnych metod wyszukiwania informacji o zabytkach (słowa kluczowe, wyszukiwanie pełnotekstowe oraz poprzez mapę). Baza danych miała służyć jako:

- aparat merytoryczny do podejmowania decyzji konserwatorskich (informacje o zasobie krajowego rejestru zabytków, o wartościach zabytku chronionego wpisem, o dokonanych lustracjach i zmianach w obrębie zabytku),
- narzędzie planistyczne – dzięki integracji z systemem GIS (m.in. możliwość monitoringu obszarów chronionych),
- historia decyzji konserwatorskich (w tym rejestr sprawozdań z wykonanych prac);
- mechanizm wiążący zabytki nieruchome z ruchomymi,
- zbiór informacji o archiwalnych opracowaniach, wykonanych dla poszczególnych obiektów,
- instrument wspomagający zarządzanie dziedzictwem kulturowym,
- cenne źródło wiedzy dla wszystkich zainteresowanych dziedzictwem kulturowym Polski,
- promocja polskiego dziedzictwa poza granicami kraju (w tym wersja angielska).

Poza stworzeniem narzędzia wspomagającego sprawne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego, koncepcji tego złożonego systemu przyświecała idea upowszechniania wiedzy o zabytkach Polski szerokiemu kręgowi odbiorców oraz kształtowania świadomości społeczeństwa o krajowym i lokalnym dziedzictwie⁶.

⁵ Autorka wykonała takie opracowanie w KOBiDZ w 2008 roku.

⁶ *Program digitalizacji dóbr kultury oraz gromadzenia, przechowywania i udostępniania obiektów cyfrowych w Polsce 2009-2020*, Warszawa 2009, s. 51.

Według wstępnego projektu planowano system rozproszony, co oznaczało, że dane byłyby wprowadzane w poszczególnych regionach. Bieżący przepływ aktualnych danych miało zapewnić połączenie lokalnych serwerów z głównym serwerem KOBiDZ. Szacowano, że w ten sposób praca nad wprowadzaniem danych do bazy, która przy wykorzystaniu jedynie możliwości kadrowych KOBiDZ trwałaby przynajmniej dziesięć lat i zanim zostałyby ukończona, część danych okazałaby się nieaktualna, miałyby szansę na realizację w terminie znacznie krótszym.

Warto podkreślić, że już w 2008 roku planowano w projektowanym systemie funkcjonalność wyszukiwania informacji o zabytkach oraz prezentacji wyników wyszukiwania na mapie i włączenie jako warstwę tematyczną do ogólnopolskiego systemu geoinformacji, zgodnie z Dyrektywą INSPIRE. Stworzenie takiego systemu jest procesem złożonym, obejmującym kilka etapów. W pierwszej kolejności trzeba określić zakres tematyczny oraz przestrzenny. Następnie konieczne jest opracowanie modelu logicznego (reguł) i fizycznego (struktury) planowanej bazy danych. Ostatnim etapem jest wdrożenie, czyli zgromadzenie i wprowadzenie danych do systemu. Etap ten, w przypadku obiektów i obszarów zabytkowych, niejednokrotnie wiąże się z digitalizacją zasobów archiwalnych oraz z weryfikacją danych. Dyrektywa INSPIRE nakładała obowiązki i terminy, co pozwoliło na usystematyzowanie i zdynamizowanie działań, traktowanych jako priorytetowe. Autorka z ramienia KOBiDZ koordynowała wdrożenie Dyrektywy INSPIRE dla tematyki obszarów chronionych.

Określone wstępnie, w ogólnym zarysie, trzy poziomy dostępu (pełny – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalny Konserwator Zabytków, Departament Ochrony Zabytków, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków, Wojewódzkie Urzędy Ochrony Zabytków, konserwatorzy samorządowi; rozszerzony – specjaliści z dziedziny ochrony zabytków, badacze, środowiska naukowe; podstawowy – wszystkie zainteresowane osoby i instytucje) zostały szczegółowo rozpisane i sprecyzowane. Określone zostały uprawnione instytucje, zasięg terytorialny oraz zakres uprawnień przysługujący poszczególnym poziomom dostępu. Ponadto projektowane w bazie danych pola miały indywidualnie określoną widoczność dla każdego poziomu dostępu.

Reasumując, planowano stworzenie systemu informacji geoprzestrzennej adresowanego do administracji rządowej i samorządowej, specjalistów, właścicieli oraz wszystkich zainteresowanych zabytkami. System ten, zgodnie z założeniami, miał być rozbudowany o dodatkowe funkcjonalności, pozwalające udostępniać pełną wiedzę o zasobach dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Jednak największym problemem w Polsce nie była złożoność technologii GIS, lecz brak systemowego podejścia do danych geoprzestrzennych – te same informacje były zbierane wielokrotnie, według różnorodnych kryteriów i przyjętych metod, a w konsekwencji powstawały niespójne zbiory danych. Brak metadanych lub ich niekompatybilność dodatkowo utrudniały wspólne wykorzystanie istniejących zasobów. Niekonsekwencja, brak ciągłości, związane między innymi z problemem odpowiedniego finansowania, pogłębiały tę sytuację. Za pozytywny czynnik, poprawiający te uwarunkowania, można z pewnością uznać obowiązek wdrożenia Dyrektywy INSPIRE do prawodawstwa polskiego, co w ostatnim czasie przyczyniło się do zwiększenia integracji działań w zakresie budowy platformy geoinformacyjnej w Polsce.

Już pierwsze, wstępne analizy możliwości włączenia informacji o zabytkach do systemu informacji geoprzestrzennej ujawniły liczne konflikty, wynikające w dużej mierze z nieprecyzyjnych w treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków, w których zakres ochrony został enigmatycznie opisany. Przykładem, ilustrującym ten problem, może być dokument wydany dla „zamku z otoczeniem” bez załącznika graficznego ani odniesienia do działek geodezyjnych, co sprawia, że nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć, co fizycznie jest chronione, a w konsekwencji zapisać w formie danych geoprzestrzennych. Należy podkreślić, iż najwięcej problemów stwarzają decyzje wydane dawniej. Wymagają one ponownego zweryfikowania, aby móc jednoznacznie stwierdzić, co podlega ochronie i zamieścić tę precyzyjną informację na geoportalu krajowej infrastruktury przestrzennej.

W 2010 roku zostało zakończone opracowanie specyfikacji ogólnopolskiego internetowego systemu informacji o zabytkach pod oficjalną nazwą „Zintegrowany System Informacji o Zabytkach”⁷. Prace nad nią rozpoczęto od określenia szczegółowych oczekiwań i rozpisania wymaganych pól w strukturze bazy danych dla zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych przy uwzględnieniu kilkunastu (sic!) istniejących baz danych KOBiDZ. Etap porównywania kilkunastu struktur bazodanowych i opracowania listy pól okazał się niezwykle czasochłonny. Zintegrowany System Informacji o Zabytkach miał składać się z modułów do opisu zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych. W specyfikacji przyjęto, że rozwiązanie ma umożliwiać różnorodne metody wyszukiwania informacji o zabytkach w oparciu o wybrane słowa kluczowe, wyszukiwanie pełnotekstowe oraz dostęp za pomocą mapy. W projekcie założono migrację danych z istniejących wcześniej baz danych do zintegrowanego systemu.

W specyfikacji, wśród podstawowych celów Zintegrowanego Systemu Informacji o Zabytkach podkreślono, że będzie on stanowić ogólnopolską bazę danych o obiektach zabytkowych (nieruchomych, ruchomych i stanowiskach archeologicznych) dostępną dla nieograniczonego grona użytkowników przez przeglądarki internetowe. Ma ona stać się narzędziem pracy KOBiDZ (obecnie NID), służącym gromadzeniu informacji o zabytkach oraz dokumentacji, sporządzaniu różnorodnych statystyk oraz kontroli stanu opieki nad zabytkami, jak również usprawniać działanie służb związanych z ochroną i dokumentacją zabytków, m.in. jako narzędzie pracy dla WUOZ poprzez:

- szybki dostęp do zeskanowanych dokumentów, potrzebnych w bieżącej pracy: do decyzji o wpisie danego obiektu do rejestru zabytków i do załączników graficznych decyzji, do skanów kart ewidencyjnych zabytków (a w przyszłości także do elektronicznej formy kart), do historii prac (np. konserwatorskich) przy obiekcie,
- możliwość wprowadzania nowych danych (np. dotyczących zmian właściciela zabytku, informacji o aktualnie prowadzonych badaniach archeologicznych) oraz skanów nowych decyzji, kart ewidencyjnych zabytków, aby Zintegrowany System Informacji o Zabytkach był zawsze aktualny, a przez to stanowił wiarygodne źródło rzeczywistych informacji, będących podstawą do podejmowania decyzji konserwatorskich (w systemie powinna być przewidziana możliwość dodawania pól potrzebnych w przyszłości – otwartość na potrzebę wprowadzania kolejnych danych i kategorii danych),

⁷ Autorka złożyła Dyrekcji KOBiDZ gotową, kilkusetstronicową specyfikację wiosną 2010 roku. W opracowaniu pól w systemie uczestniczyło kilka osób, reprezentujących zespoły zajmujące się zabytkami nieruchomymi (Anna Lorek), w tym archeologią (Marcin Sabaciński, Agnieszka Niemirka) oraz zabytkami ruchomymi (Ligia Kwiatkowska).

- ułatwienie w sporządzaniu różnorodnych statystyk, np. statystyki przeprowadzonych kontroli w obiektach zabytkowych, statystyki wydanych decyzji i postanowień,
- powiązanie z mapą, stanowiąc źródło informacji dla urbanistów przygotowujących plany zagospodarowania przestrzennego oraz inwestorów; dla służb mundurowych (np. przy opracowaniu monitoringu stanowisk archeologicznych zagrożonych rabunkiem), a także dla badaczy i wszystkich zainteresowanych dziedzictwem kulturowym.

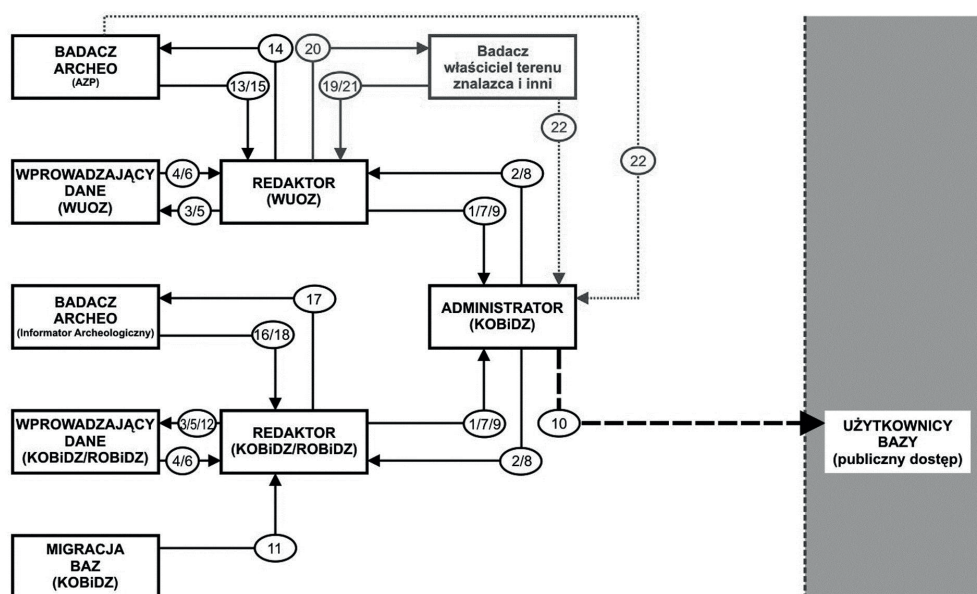
Ze względu na tak szeroki zakres gromadzonych danych (w tym tak zwanych danych wrażliwych) uznano za konieczne wprowadzenie różnych poziomów dostępu do systemu, zależnie od nadanych poszczególnym użytkownikom uprawnień (w zakresie merytorycznym i/lub terytorialnym) poprzez stworzenie odpowiednich profili wymagających logowania. Zaproponowane zostały trzy profile: pełny – zasób informacji dostępny dla osób uprawnionych podejmujących decyzje na szczeblu krajowym, możliwość edycji przez osoby uprawnione; ograniczony – dla działań na szczeblu wojewódzkim (edycja przez osoby uprawnione ograniczona do zasobu terytorialnie należącego do zakresu kompetencji); podstawowy – ogólnodostępny zakres informacji o zabytkach dla każdego zainteresowanego dziedzictwem kulturowym (wyszukiwanie proste i złożone) bez możliwości wprowadzania i modyfikowania danych. Rozwiązanie takie pozwoliłoby także na wprowadzanie i aktualizowanie danych o wszystkich typach zabytków znajdujących się na terenie Polski (w obecnych granicach) na wielu stanowiskach w wielu jednostkach organizacyjnych, a równocześnie pełną kontrolę i zarządzanie tymi działaniami.

System miał być dostępny przez różne przeglądarki internetowe, łatwy w obsłudze i dla szukających informacji i dla wprowadzających dane czy generujących zestawienia i statystyki. Praca w systemie miała nie wymagać od użytkownika wiedzy informatycznej (Il. 1).

Opracowanie miało bardzo szczegółowy charakter. Zawierało między innymi propozycje rozwiązań dla skreśleń z rejestru zabytków. W przypadku wykreślenia danego obiektu zabytkowego z rejestru zabytków (przyczyną może być np. zniszczenie zabytku z powodu klęski żywiołowej, rozbiora ze względu na zagrażający stan techniczny) rozważano, aby system nie tylko umożliwiał dodanie informacji o skreśleniu, ale pozostawiał rekord w systemie ze względu na cenne źródło informacji historycznej. Obiekt fizycznie zostałby w bazie i jednocześnie miałby nadany inny status. Ponadto precyzyjnie został zaplanowany przepływ informacji w systemie, z podziałem na role i zakres kompetencji. Metody wyszukiwania i przeglądania informacji oraz raportowania również zostały szczegółowo rozpisane z rozważeniem wszystkich wariantów.

Jeszcze w roku 2010 rozpoczęto przygotowania do budowy bazy danych geoprzestrzennych, obejmującej lokalizację zabytków nieruchomości zgodnie z podziałem administracyjnym kraju, przy czym dla stanowisk archeologicznych uwzględniono dodatkowo zasięg terytorialnych wód morskich oraz kompetencje działania urzędów morskich. Dla każdego ze zidentyfikowanych zbiorów danych utworzono metadane, następnie zostały one zweryfikowane pod względem standardów Dyrektywy INSPIRE, które są oparte na brytyjskiej klasyfikacji zabytków⁸.

⁸ Arkadiusz Kołodziej, „Bazy danych GIS o zabytkach nieruchomości i archeologicznych jako element infrastruktury informacji przestrzennej w Polsce: stan prac, aktualne problemy i wyzwania w procesie wdrażania Dyrektywy INSPIRE”, *Roczniki Geomatyki*, t. IX, z. 3, 2011, ss. 83-94.

Il. 1. Schemat organizacji pracy (*workflow*) w Zintegrowanym Systemie Informacji o Zabytkach
(oprac. Anetta Kępczyńska-Walczak)

LEGENDA: 1. **Redaktor** (KOBIDZ, ROBIDZ, WUOZ) zgłasza założenie nowego rekordu **Administratorowi** (KOBIDZ). 2. **Administrator** sprawdza i akceptuje lub informuje o istnieniu rekordu. 3. **Redaktor** przekazuje **Wprowadzającemu** rekord do wypełnienia (lub w przypadku braków kadrowych wprowadza rekord sam). 4. **Wprowadzający** dane wypełnia pola rekordu i przekazuje do korekty **Redaktorowi**. 5. **Redaktor** dokonuje korekty i ewentualnie przekazuje do uzupełnienia (poprawy) **Wprowadzającemu**. 6. **Wprowadzający** nanosi ewentualne poprawki i przekazuje **Redaktorowi**. 7. **Redaktor** akceptuje wypełniony rekord i zgłasza go **Administratorowi**. 8. **Administrator** sprawdza rekord i ewentualnie zgłasza wątpliwości **Redaktorowi**. 9. **Redaktor** wyjaśnia wątpliwości. 10. **Administrator** zatwierdza i publikuje rekord. 11. Dane z istniejących baz są przekazane **Redaktorowi** (KOBIDZ). 12. **Redaktor** dokonuje korekty i ewentualnie przekazuje do uzupełnienia (poprawy) **Wprowadzającemu** (dalej jak pkt 4). 13. **Badacz Archeo** wypełnia dane w Karcie Ewidencji Stanowiska Archeologicznego (AZP, Karta Ewidencji + mapa) i przekazuje **Redaktorowi** (WUOZ). 14. **Redaktor** (WUOZ) sprawdza rekord i ewentualnie zgłasza wątpliwości **Badaczowi Archeo**. 15. **Badacz Archeo** wyjaśnia wątpliwości i ewentualnie nanosi zmiany i przekazuje **Redaktorowi** (dalej jak pkt 7). 16. **Badacz Archeo** wypełnia dane w Informatorze Archeologicznym i przekazuje **Redaktorowi** (KOBIDZ). 17. **Redaktor** (KOBIDZ) sprawdza rekord i ewentualnie zgłasza wątpliwości **Badaczowi Archeo**. 18. **Badacz Archeo** wyjaśnia wątpliwości i ewentualnie nanosi zmiany i przekazuje **Redaktorowi** (dalej jak pkt 7). 19. **Badacz/właściciel terenu/przypadkowy znalazca i inni** wypełnia rekord i przekazuje **Redaktorowi** WUOZ. 20. **Redaktor WUOZ** ewentualnie prosi o uzupełnienia. 21. **Badacz/właściciel terenu/przypadkowy znalazca i inni** wyjaśnia wątpliwości **Redaktorowi** WUOZ, a ten akceptuje (dalej jak pkt 7). 22. **Administrator** automatycznie (w momencie wpisu) otrzymuje informację o pojawieniu się w bazie nowego rekordu, wypełnionego przez **Badacza Archeo (AZP)** lub **Badacza/właściciela terenu/przypadkowego znalazcę i inni**.

Na tym etapie okazało się, że w szeregu przypadków zakres ochrony wskazany w dokumentach odbiega zarówno od kategorii określonych w przepisach dotyczących informacji geoprzestrzennej, jak i od klasyfikacji zabytków określonej w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (na przykład nie występuje w niej termin „zespół architektoniczno-urbanistyczny”, utrwalony w tradycji badawczej, zamiast niego ustawa stosuje określenia „zespół budowlany” oraz „układ przestrzenny”).

W tym kontekście należy podkreślić, iż przygotowana kilka lat wcześniej przez autorkę analiza⁹ wykazała niedomagania w tym zakresie – między innymi brak powszechnie obowiązujących standardów i parametrów metadanych dla zasobów dziedzictwa kulturowego. W Polsce stosuje się wypracowane w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku standardy opisu zabytków nieruchomych i ruchomych. Porównanie pól białej karty zabytków nieruchomych z Core Data Index on Architectural Heritage¹⁰ wykazuje, że wzór białej karty jest kompatybilny z rekomendowanym przez Radę Europy standardem. Jednak nie ma jednoznacznie określonych międzynarodowych standardów, dlatego każdy kraj prezentuje nieco odmienne podejście do standardu opisu oraz zakresu informacji.

Kolejnym problemem, zidentyfikowanym już na wczesnym etapie prac, stał się podział sekcyjny Archeologicznego Zdjęcia Polski, który został utworzony metodą kreślarską na mapie ściennej w skali 1:500000, bez żadnych referencji do istniejących podziałów sekcyjnych, wynikających np. z Międzynarodowej Mapy Świata. Wszystkie stanowiska archeologiczne zostały naniesione ręcznie, odnosząc ich lokalizację jedynie do siatki AZP. Łatwo wyobrazić sobie efekt, jaki uzyska się po zeskanowaniu takich map, na których często różnorodna grubość linii, wynikająca z użytego pisaka czy flamastra, uniemożliwia precyzyjne odczytanie zasięgu strefy ochronnej wokół stanowiska archeologicznego czy też granic samego stanowiska. Tak nieprecyzyjnie zdefiniowane granice ochrony mogą mieć poważne konsekwencje prawne, na przykład w sytuacji planowania nowych inwestycji czy występowania o pozwolenie na budowę na terenach prywatnych.

Wobec licznych problemów o charakterze merytorycznym, technicznym, a także organizacyjnym w 2011 roku uruchomiono jedynie wersję testową geoportalu dotyczącego polskiego dziedzictwa kulturowego¹¹. Jednocześnie przyjęto rozwiązania informatyczne, zapewniające Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa pełne uporządkowanie, centralne zarządzanie oraz bieżącą aktualizację danych zgromadzonych w rejestrze zabytków, a w przyszłości także w odniesieniu do gminnych ewidencji. Jednak skala tego wyzwania (ponad 1 500 000 rekordów), które może zostać podjęte w przyszłości, będzie wymagać opracowania zupełnie innego modelu pozyskiwania danych¹².

Podsumowanie

Prace nad stworzeniem Zintegrowanego Systemu Informacji o Zabytkach rozpoczęły się w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 roku. W tym samym okresie realizowany był program informatyzacji zasobów dotyczących krajo-
brazu kulturowego. W ramach prac przygotowawczych dokonano rozpoznania stanu

⁹ Anetta Kępczyńska-Walczak, *A model proposal for digitisation and recording data on architectural heritage in Poland based on European guidelines and best practices*, University of Strathclyde, Glasgow 2004 (rozprawa doktorska wykonana pod kierunkiem prof. Thomasa Mavera i prof. Stefana Wrony).

¹⁰ Rada Europy, *Architectural Heritage: Inventory and Documentation Methods in Europe*, Strasburg, 1993; Rada Europy, *Rekomendacja No. R (95) 3 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich*, 1995.

¹¹ <http://e-zabytek.nid.pl/> (dostęp: 17.10.2013).

¹² Arkadiusz Kołodziej, „Wykorzystanie danych referencyjnych oraz usług danych przestrzennych w projektach informatycznych dotyczących popularyzacji dziedzictwa narodowego Polski”, *Roczniki Geomatyki*, t. X, z. 4, 2012, ss. 119-134.

informatyzacji i digitalizacji zasobów istniejących w najważniejszych instytucjach zajmujących się zarządzaniem dziedzictwem kulturowym w Polsce, czyli jednostkach podległych KOBiDZ oraz konserwatorom wojewódzkim. Nawiązano także kontakty z innymi polskimi ośrodkami, między innymi z Narodowym Archiwum Cyfrowym (NAC), którego doświadczenia w dziedzinie digitalizacji oraz budowy złożonych systemów informatycznych okazały się szczególnie cenne. Bardzo pomocna była współpraca z instytucjami w innych krajach europejskich. Szeroko zakrojone rozpoznanie stanu istniejącego, potrzeb, możliwości oraz uwarunkowań zewnętrznych pozwoliło zgromadzić wiedzę niezbędną do opracowania założeń projektowanego systemu, który od 2010 roku wszedł w fazę realizacji. Jednocześnie prace analityczne i studialne ujawniły cały szereg problemów, takich jak niezwyfikowany rejestr zabytków, niezdigitalizowane zasoby, labilna struktura organizacyjna, utrudniająca określenie zakresu kompetencji, a w konsekwencji utrudniająca opracowanie schematu organizacji dalszych prac nad Zintegrowanym Systemem Informacji o Zabytkach.

Zgodnie ze współczesnymi koncepcjami z zakresu zarządzania, jedną z głównych przyczyn nieskuteczności podejmowanych decyzji jest zmienność rzeczywistości o niespotykanych wcześniej skali oraz tempie. Natomiast jedną z konsekwencji takiego stanu rzeczy jest nadmiarowość informacji – informacji w większości bezwartościowych, zbędnych, trywialnych, niedokładnych, a nawet fałszywych. Mówi się powszechnie o szumie lub potopie informacyjnym. Zjawisko to implikuje konieczność wsparcia procesu decyzyjnego poprzez zapewnienie prostego w obsłudze i szybkiego dostępu do zakumulowanej, interdyscyplinarnej wiedzy, pochodzącej z wiarygodnych źródeł. Zintegrowane zarządzanie wymaga zintegrowanych systemów informacyjnych. W świetle powyższego nie ulega wątpliwości, że cały polski system ochrony dziedzictwa kulturowego wymaga głębokich zmian, do których punktem wyjścia powinna być wizja zintegrowanego zarządzania, pociągająca za sobą wdrożenie odpowiednio dobranych rozwiązań informatycznych.